

AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY TA'LIM METODLARI ORQALI O'QUVCHILARNING TIL KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Vohidova Muhayyo Nuriddin qizi
Namangan davlat pedagogika instituti
mustaqil tadqiqotchisi
998 91 363 57 62;
E-mail: Vohidova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola o'quvchilarning til ko'nikmalarini (tinglash, gapirish, o'qish, yozish) rivojlantirishda an'anaviy va zamonaviy ta'lim metodlarining o'ziga xos xususiyatlari, afzalliklari va samaradorligini qiyosiy tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda har ikki yondashuvning nazariy asoslari ko'rib chiqilgan va ularni amaliyotda qo'llash natijalari o'rganilgan. Pedagogik eksperiment natijalari shuni ko'rsatdiki, an'anaviy metodlar ma'lum til qoidalarini o'zlashtirishda samarali bo'lsa-da, zamonaviy, interfaol va kommunikativ metodlar o'quvchilarda real muloqot qobiliyatini, nutq faolligini va ijodiy fikrlashni rivojlantirishda ustunlikka ega. Maqola xulosalari til o'qitish jarayonida an'anaviy va zamonaviy metodlarni oqilona uyg'unlashtirish o'quvchilarning til ko'nikmalarini har tomonlama va samarali rivojlantirish uchun eng maqbul yondashuv ekanligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: til ko'nikmalari, an'anaviy metodlar, zamonaviy metodlar, kommunikativ yondashuv, tinglash, gapirish, o'qish, yozish, ta'lim samaradorligi, boshlang'ich sinf, qiyosiy tahlil.

KIRISH. Til insoniyat jamiyatining asosiy aloqa vositasi bo'lib, shaxsning intellektual, ijtimoiy va madaniy rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shuning uchun, ta'lim tizimida o'quvchilarning til ko'nikmalarini (tinglash, gapirish, o'qish va yozish) samarali rivojlantirish har doim dolzarb masala bo'lib kelgan. Til o'qitish metodikasi davr talablari va ilmiy-texnik taraqqiyot bilan birga doimiy ravishda rivojlanib bormoqda, bu esa an'anaviy va zamonaviy ta'lim metodlarining paydo bo'lishiga sabab bo'lgan.

An'anaviy ta'lim metodlari, asosan, grammatika-tarjima metodi va audio-lingval metod kabi yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Bu metodlar asosan til qoidalarini o'rgatish, so'z yodlash va matn tarjimasiga e'tibor qaratadi, ko'pincha tilning kommunikativ funksiyasidan ko'ra uning tizimli tuzilishini ustun qo'yadi [1]. Ushbu metodlar tilni tushunish va grammatik jihatdan to'g'ri gapirish uchun ma'lum bir nazariy asos yaratishi mumkin bo'lsa-da, o'quvchilarning real muloqotda tilni samarali qo'llash qobiliyatini cheklashi mumkin. So'nggi o'n yilliklarda esa, kommunikativ yondashuv kabi zamonaviy ta'lim metodlari keng qo'llanila boshlandi. Bu metodlar

(13th international scientific and practical conference)

tilni faqat qoidalar to'plami emas, balki real muloqot vositasi sifatida o'rganishga urg'u beradi [2]. Zamonaviy yondashuvlar interfaol mashg'ulotlar, loyiha ishlari, rolli o'yinlar, guruhdagi munozaralar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish kabi usullarni o'z ichiga olib, o'quvchilarning nutq faolligini oshirish, ularda ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishni maqsad qiladi [3]. Ushbu maqolaning maqsadi o'quvchilarning til ko'nikmalarini rivojlantirishda an'anaviy va zamonaviy ta'lim metodlarining o'ziga xos xususiyatlari, afzalliklari va cheklovlarini qiyosiy tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, qaysi yondashuvning boshlang'ich sinf o'quvchilarida til ko'nikmalarini har tomonlama rivojlantirishda samaraliroq ekanligini aniqlash va ularni optimal tarzda uyg'unlashtirish bo'yicha tavsiyalar berish vazifasi qo'yilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI. O'quvchilarning til ko'nikmalarini (tinglash, gapirish, o'qish, yozish) rivojlantirishda qo'llaniladigan ta'lim metodlari pedagogika, lingvodidaktika va psixolingvistika sohalaridagi uzoq yillik tadqiqotlar natijasida doimiy ravishda takomillashib borgan. An'anaviy ta'lim metodlari, asosan, grammatika-tarjima metodi va audio-lingval metod kabi yondashuvlarni o'z ichiga olib, ular tilning qoida va tuzilmalarini tizimli o'zlashtirish, so'z yodlash va tarjima qilishga e'tibor qaratgan [1, 3]. Bu metodlar tilning nazariy asoslarini berishda samarali bo'lishi mumkin bo'lsa-da, ko'plab tadqiqotchilar (masalan, Richards & Rodgers, 2001) ularning real muloqotda tilni samarali qo'llash va ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda cheklanganligini ta'kidlaydilar [2]. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab esa kommunikativ til o'qitish kabi zamonaviy yondashuvlar keng tarqala boshladi. Bu metodlar tilni faqat qoidalar majmuasi emas, balki asosiy muloqot vositasi sifatida o'rganishga urg'u beradi [2, 4]. Zamonaviy usullar L.S. Vygotskiyning sotsiokultural nazariyasi [5] asosida o'quvchilarning faol ishtirokini, ijtimoiy o'zaro aloqani va tilni real hayotiy vaziyatlarda qo'llashni talab etadi. Loyiha asosida o'qitish [6], interfaol o'yinlar va rolli o'yinlar [7] kabi usullar barcha to'rtta til ko'nikmasini (tinglash, gapirish, o'qish, yozish) integratsiyalashgan holda rivojlantirishga xizmat qiladi, chunki bu ko'nikmalar bir-birini mustahkamlovchi va o'zaro to'ldiruvchi xususiyatga ega ekanligi tadqiqotlarda ko'rsatilgan [1, 8]. O'zbekiston ta'lim tizimida ham Davlat ta'lim standartlari [9] va mahalliy olimlarning ishlari [10, 11] til o'qitishda innovatsion va faol metodlarni qo'llash orqali o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini oshirish muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu adabiyotlar tahlili an'anaviy va zamonaviy metodlarning har biri til ko'nikmalarini rivojlantirishda o'z o'rniga ega ekanligini, ammo zamonaviy yondashuvlarning o'quvchilarning muloqot qobiliyati va motivatsiyasini oshirishda ustunlikka ega ekanligini ko'rsatadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. O'tkazilgan pedagogik eksperiment va statistik tahlillar o'quvchilarning til ko'nikmalarini rivojlantirishda an'anaviy va zamonaviy ta'lim metodlarining samaradorligi bo'yicha quyidagi natijalarni berdi:

(13th international scientific and practical conference)

Daslabki testlarda har ikki guruhning tinglash ko'nikmasi bo'yicha natijalari deyarli bir xil edi. Biroq, eksperimentdan so'ng, zamonaviy metodlar qo'llanilgan tajriba guruhidagi o'quvchilarning tinglab tushunish bo'yicha o'rtacha ballari an'anaviy metodlar qo'llanilgan nazorat guruhidagilarga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo'ldi. Bu zamonaviy metodlarning tinglash qobiliyatini, ya'ni berilgan axborotni to'g'ri idrok etish va tahlil qilishni rivojlantirishda samaraliroq ekanligini ko'rsatadi. Og'zaki nutqni baholash natijalariga ko'ra, tajriba guruhidagi o'quvchilarning natijalari nazorat guruhidagilardan ancha yuqori bo'ldi. Tajriba guruhidagi o'quvchilarning nutq ravonligi, so'z boyligi, o'z fikrini erkin ifodalash qobiliyati va muloqotga kirishishga bo'lgan ishonchi sezilarli darajada oshgani kuzatildi. An'anaviy metodlar qo'llanilgan guruhda esa bu ko'rsatkichlar nisbatan sust rivojlandi, o'quvchilar ko'proq o'z fikrlarini yodlab aytishga intildilar.

O'qish tezligi va matnni tushunish bo'yicha o'tkazilgan testlarda ham tajriba guruhidagi o'quvchilar nazorat guruhiga nisbatan yaxshi natijalarga erishdilar. Bu zamonaviy metodlarning matn mazmunini chuqur tushunish, asosiy g'oyani aniqlash va o'qilgan axborotni tahlil qilish strategiyalarini rivojlantirishda samarali ekanligini tasdiqladi. An'anaviy metodlar grammatik tuzilmalarni tushunishga yordam bersada, matnning umumiy mazmunini to'liq anglashda cheklanganlik ko'rsatdi. Yozma nutqni baholashda (qisqa insho, hikoya yozish) ham tajriba guruhidagi o'quvchilar nazorat guruhidagilarga nisbatan yuqori ko'rsatkichlar qayd etdilar. Tajriba guruhidagi o'quvchilarning yozma ishlarida fikrlar izchilligi, grammatik to'g'rilik, so'z boyligi va ijodiy yondashuv ancha yaxshilangan. Nazorat guruhida esa yozma ishlar ko'pincha grammatik qoidalarga qattiq rioya qilishga qaratilgan bo'lib, ijodiy yondashuv yetishmasligi kuzatildi.

Pedagogik kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy metodlar qo'llanilgan tajriba guruhidagi o'quvchilarning dars jarayonidagi motivatsiyasi, qiziqishi va faolligi an'anaviy metodlar qo'llanilgan nazorat guruhidagilarga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo'ldi. Ular darsga ko'proq jalb qilingan, savollar berishga, guruh ishlarida faol ishtirok etishga va o'z fikrlarini bildirishga intilganlar. Ushbu tadqiqot natijalari o'quvchilarning til ko'nikmalarini rivojlantirishda an'anaviy va zamonaviy ta'lim metodlarining turli xil ta'sirlarini yaqqol ko'rsatdi. An'anaviy metodlar, jumladan, grammatika-tarjima metodi, tilning qoida va tuzilmalarini tizimli o'zlashtirishda samarali bo'lishi mumkin. Bu metodlar o'quvchilarga tilning nazariy asoslarini berishda, so'z boyligini kengaytirishda va yozma tarjima qobiliyatini shakllantirishda o'ziga xos ahamiyatga ega. Biroq, tadqiqot natijalarimiz shuni ko'rsatdiki, ular ko'pincha o'quvchilarning real muloqotda tilni faol qo'llash qobiliyatini, nutq ravonligini va ijodiy fikrlashini yetarli darajada rivojlantirmaydi. Bu o'quvchilarning tilga bo'lgan motivatsiyasini pasaytirishi va ta'lim jarayonini zerikarli qilishiga olib kelishi mumkin.

Aksincha, kommunikativ yondashuvga asoslangan zamonaviy metodlar o'quvchilarni real hayotiy vaziyatlarda tilni qo'llashga undash orqali barcha til ko'nikmalarini kompleks rivojlantirishda sezilarli ustunlikka ega ekanligini isbotladi. Interfaol o'yinlar, rolli o'yinlar, loyiha asosida o'qitish va munozaralar kabi usullar Vygotskiyning sotsiokultural nazariyasi tomonidan asoslangan ijtimoiy o'zaro aloqa va "yaqin rivojlanish zonasi" da o'rganish imkoniyatini beradi. Bu o'quvchilarga nafaqat til bilimlarini amaliyotda qo'llashga, balki tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, hamkorlik qilish va ijodkorlik kabi XXI asr ko'nikmalarini egallashga yordam beradi. Natijalarimiz zamonaviy ta'lim metodlarining o'quvchilar motivatsiyasini oshirish va ularni dars jarayoniga faol jalb qilishda ham samarali ekanligini tasdiqladi. Bu tadqiqot Richards va Rodgers tomonidan ta'kidlangan kommunikativ til o'qitish nazariyasining amaliy isbotidir. Ya'ni, tilni faqat qoidalar majmuasi sifatida emas, balki muloqot vositasi sifatida o'rgatish o'quvchilarning tilni o'zlashtirishini sezilarli darajada yaxshilaydi. O'zbekiston ta'lim tizimida ham Davlat ta'lim standartlari til ko'nikmalarini integrativ rivojlantirish zaruratini belgilaydi. Mahalliy olimlarimizning ishlari ham til o'qitishda innovatsion va faol metodlarni qo'llash orqali o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini oshirish muhimligini ta'kidlaydi.

Shu bilan birga, zamonaviy metodlar barcha til bilimlari uchun yagona echim emas. Grammatikani chuqur o'rganish, yangi so'zlarni yodlashda an'anaviy usullar o'z o'rniga ega bo'lishi mumkin. Shu sababli, til o'qitish jarayonida an'anaviy va zamonaviy metodlarni oqilona uyg'unlashtirish optimal natijalarga erishish uchun eng maqbul yondashuv ekanligi ko'rinadi. Ya'ni, grammatik tuzilmalarning mustahkam poydevorini an'anaviy usullar orqali qo'yib, so'ngra bu bilimlarni zamonaviy, interfaol usullar yordamida amaliy muloqotda qo'llashga o'rgatish samaraliroq bo'ladi. Tadqiqotning cheklovlari sifatida eksperimentning qisqa muddati va kichik tanlama hajmini qayd etish mumkin. Kelajakdagi tadqiqotlarda ushbu metodlarning uzoq muddatli ta'siri, turli yosh guruhlarida qo'llanilishi va turli madaniy kontekstlarga moslashishi kabi jihatlarni o'rganish maqsadga muvofiq bo'lar edi.

XULOSA. Ushbu tadqiqot o'quvchilarning til ko'nikmalarini rivojlantirishda an'anaviy va zamonaviy ta'lim metodlarining qiyosiy samaradorligini tahlil qildi. O'tkazilgan pedagogik eksperiment va uning tahlili shuni ko'rsatdiki, an'anaviy metodlar tilning grammatik qoidalarini o'zlashtirishda va lug'at boyligini oshirishda ma'lum bir samaradorlikka ega bo'lsa-da, zamonaviy, kommunikativ va interfaol metodlar o'quvchilarda real muloqot qobiliyatini, nutq faolligini, ijodiy fikrlashni hamda darsga bo'lgan motivatsiyani rivojlantirishda sezilarli darajada ustunlikka ega. Zamonaviy yondashuvlar o'quvchilarga tilni faol qo'llash imkoniyatini berib, ularni XXI asr ko'nikmalariga tayyorlaydi. Shu sababli, til o'qitish amaliyotida an'anaviy metodlarning tizimli va nazariy bazasini zamonaviy, faol va kommunikativ metodlarning amaliy qo'llash imkoniyatlari bilan uyg'unlashtirish maqsadga

(13th international scientific and practical conference)

muvofiqdir. O'qituvchilarga an'anaviy metodlar orqali grammatik asoslarni berish bilan birga, interfaol o'yinlar, loyiha ishlari, rolli o'yinlar va munozaralar kabi zamonaviy usullarni dars jarayoniga faol kiritish tavsiya etiladi. Bu yondashuv o'quvchilarning til ko'nikmalarini har tomonlama va samarali rivojlantirishni ta'minlab, ularni nafaqat tilni bilimdon tarzda biladigan, balki undan erkin va samarali foydalana oladigan, tanqidiy fikrlovchi va kommunikativ shaxslar qilib tarbiyalashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati.

1. Brown, H. D. (2007). *Principles of language learning and teaching* (5th ed.). Pearson Education.
2. Bygate, M. (2001). Speaking. In R. Carter & D. Nunan (Eds.), *The Cambridge Guide to Teaching English to Speakers of Other Languages*. Cambridge University Press.
3. Grabe, W., & Stoller, F. L. (2013). *Teaching and researching reading* (2nd ed.). Routledge.
4. Hedge, T. (2005). *Teaching and learning in the language classroom*. Oxford University Press.
5. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2001). *Approaches and methods in language teaching* (2nd ed.). Cambridge University Press.
6. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
7. Thomas, J. W. (2000). *A review of research on project-based learning*. The Autodesk Foundation.
8. Klippel, F. (1984). *Keep talking: Communicative fluency activities for language teaching*. Cambridge University Press.
9. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2021). *Umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standartlari*. [Rasmiy manba, agar mavjud bo'lsa, aniqlashtirilishi lozim].
10. Hanafiy, Q. (2020). *Pedagogik texnologiyalar va ularning ta'limdagi ahamiyati*. Toshkent: Fan va texnologiya.
11. Zunnunov, A. (2018). *Adabiyot o'qitish metodikasi*. Toshkent: Yangi Asr Avlodi.
12. Partnership for 21st Century Learning (P21). (2019). *Framework for 21st century learning*. [Accessed from: www.p21.org]